

Пошто су ослобођени Жабљак, Шавник и Боан, наше бригаде потпуно су очистиле срез шавнички од непријатеља и гоњећи четнике избиле крајем априла 1943. године на Вратло.⁸⁾ Преношењем операција јединица НОВ из Босне у Црну Гору срез шавнички постао је по трећи пут слободан, а народ дурмиторског краја претворио се поново у одлично војничко језгро. Он је послје пете непријатељске офанзиве дао пет ударних батаљона, који су ушли у састав пролетерских бригада.

Друг Иван Милутиновић, члан Врховног штаба и Централног комитета КПЈ, на великом народном збору у Жабљаку 1. маја 1943. године, период јун 1942—април 1943. године оцијенио је као најцрње дане које је преживљавао народ на Дурмитору. Али је нагласио да, ако је ту на Дурмитору био наступио прекид оружане борбе, није никад престала политичка борба. Насупрот моћи, сили, оружју и власти окупатора и његових помагача, народ дурмиторског краја носио је огромну моралну снагу ослободилачке борбе и није никад дозволио да иницијатива пређе у руке окупатора и четника.

Перо Крстајић

ПОВОДОМ НАПИСА „НАМЈЕРАВАНО УБИСТВО ВОЈВОДЕ МАША ВРБИЦЕ“

Поводом написа Војислава Богићевића: „Намјеровано убиство војводе Маша Врбице“, који је објављен у „Историјским записима“ (4, 1961) сматрам да ће послужити расвјетљавању покренуте теме ако буду објављени и подаци из писма које је војвода Врбица шиљао свом синовцу на Његушима Ђуру С. Врбици, бившем племенском капетану и пограничном комесару. (Писма вој. Врбице налазе се у оригиналу међу списима мог покојног мужа генерала Блажа С. Врбице, брата Ђура Врбице).

I

Сарајево, 8/20. новембра 1892.

Драги Ђуро!

Надам се да си примио моје писмо из Мостара и да ћеш ми брзо дати добре извјештаје о мојему имању.

Пошто су још почеле неке новине да нападају на црногорске власнике и пошто ће на Цетиње мислит као што су то и прије мислили да све од мене произилази, усљед тога ја данас пишем Г-ну Генералу Милинковићу једно писмо и молим га да

⁸⁾ Извјештај о великој офанзиви уједињених непријатеља Нијемаца, Италијана, усташа и четника (Зборник докумената, том II, стр. 247).

исто преда књазу прочитати, но да неби Гн Генерал заборавио поменуто писмо књазу показат или промислио да то нетреба ни учинит, то те молим да чим ово писмо примиш на Цетиње пођи те упита Господина Генерала јели моје писмо од 8/20. новембра примијо и елига књазу дао прочитат ако небуде замолига да књазу покаже поменуто писмо јер ће бити од користи.

Могу се заклет да ја нити уновине пишем нити коју новину потичем да пише противу власника на Цетињу, ја сам само на два безочна и лажна дописа с Цетиња упућена противу мене одговорио и одговори су били под мојим именом. Ја нећу ништа писати по новинама што нећу подписати и све што изиђе уновине противу Црне горе без мојега подписа то од мене није то вјеруј божати вјера, а што новине нападају црногорску владу од мога изласка ја није сам крив што имах доста пријатеља коијема је жао мој излазак из Црне горе а кои нападају подлаце кои ме из Црне горе дигоше но узочас за свијех њих јер су изгубили глас и име код свега свијета анајвише код Србскога народа. Али ко коме јаму копа уњу сам пада и они ће тако.

II

Рудолфштагал, 12. маја 1894.

Драги мој Ђуро!

Ево наком дугога времена данас добих твоје писмо које ме с једне стране тјеши што изњега виђу да сте живи а сдруге ме стране разтужује што боље непознајете макијавелску и зликовачку Цетињску пулитуку која ме је из драгеми домовине неправедно изтиснула па се још незадовољава, него измишља лажи и служи се највишлејема гемејотима да ме и у туђему свијету узнемирује и неправедно подмеће што поштену чојку недоликује.

Што ми пишеш за разговор с Милачићем ја шњим нијесам имао никаквога разговора, он је доша по његову каживању из Црне Горе преко Србије и пошто га у Србију непримише доша је кмене у Босну да моли за обстанак, но пошто ја нерадо примам и поштене Црногорце, Милачића нијесам хтијо ни гледат, он се вијао пет шест дана по Бихаћу давао писмене молбенице молио је кумијо да га примимо но пошто то нијесам ктијо замоли ме једног дана и закуми даму дам 20 форинти да плати трошак и да може поћ натраг и ја поради образа једног Црногорца да га за трошак крчмар не свуче дао сам Милачићу 15 фиорина и одправио га од себе а о књазу и да га треба убити ни ријечи није било премда је он срамолијо књаза и цијели дом Петровића да сам му ја то забрањивао, и доиста усљед срамоћења изтиснуо га из Бихаћа приђе него што сам мислио и он није пуне 8 дана у Босну бијо и све што је омени реко да сам ја противу живота књажева зборио Милачић је лагао као бизин кои је.

Што се тиче књажева живота ја ти се заклињем живијем богом и светијем прахом мојјех родитеља да бих се ријешо пријед ја погинут него да књаз погине мојом иницијативом, ово неговорим зато што ми је књаз мијо не он ми није мијо; нити ми може бити мијо; као што је то било док мије право чинијо. Књаз је мене учинијо нарочиту неправду и усилијо ме да оставим милуми домовину за коју сам радо моју крв и мој зној излијевао, да оставим уњој моје пријатеље и боине другове, да оставим уњој кости мојјех предака да оставим уњој Вас моју драгу дјецу браћу и рођаке да оставим све за што сам живијо, па ко ми је то учинијо тако неправедно и. . . (крај писма није нађен — В. В.)

III

Драги мој Ђуро!

Твој телеграф јако ме бјеше уплашијо, но твоје прво а нарочито друго писмо страх су разбили, видом из твојјех писама да опасности нема да идеш на боље и даћеш ако Бога коначно оздравити од тенутрене болести коју треба да коначно излјичиш, оставит јо трага несмијеш.

Од 12 јулија од дана од кад се Лабуд вратијо ја сам бијо болестан и није сам мога дати пишем и да питам како си? Моју болест проузроковало је Лабудово непромишљено понашање према мене. Како је Лабуд самном поступао, што је захтјевао и накоије начин отишо овај пут одмене да то све тачно видиш са овијем ти шаљем копију писма којета сам послао Генералу Милинковићу којему сам све тачно и обшпрно управ онако како је било описао, пага и замолијо да Лабуда кои све то Милинковића напугтку чини друкчије упути и биће боље за Лабуда и за њега.

Молим те Ђуро пажљиво прочитај копију Милинковића писма и видијећеш из истога да је све досадање неспоразумљење између мене и Лабуда безумно дјело Милинковића и његове фамеле сћери и жене о чемућеш се боље увјерит ако се сјетиш како су на Умлац приликом мога доласка књалма самном па и стобом мајка и кћерка поступили, а Лабуд нема своје воље он се авсолутно по њиховој вољи влада, па што му можеш? Његов долазак овога пута кмене доносијо мије највишгу радост а ко што ми је начин његова одласка оставијо највишгу тугу и жалост од које се нећу оправит. . .

Колико ја могу видјет из више околности и изове што је госпођа Милинковића Томашу Вукотићу говорила и што је сад Лабуд истоме Томашу говоријо на повјерење да ће он на Цетиње поћи и мене највиши непријатељ бити; видисе јасно да ће Милинковић Лабуда наговорити да на Цетиње пође ће њега књаз за неко вријеме противу мене употријебити као праву лутку док постигне своје жеље па му онда пошто га бламира ударит ногом

у стражњицу да то ће Милинковић из мржње према мене и из љубави а можда и личнога интереса према књазу учинити и стијем нашу кућу прикопати и рутлу је црногораца изврћи.— Кажи ми Ђуро твоје мишљење идели Милинковић на то? И оћели Лабуд подлећи опаснијема за њега и за нашу кућу сплеткама и књажевијема и Милинковићевијема? Или ће се дати повест као јатње на заклање? Пиши ми драги Ђуро како ти гледаш на ову ствар и ако можеш препријечи да Лабуд непође на отворену опасност. . .

Како је род у Црну Гору? Како је род маслина ову годину. Овамо од чести је киша неће бити родна година. Пиши ми о свему како је тамо и прими срдачни поздрав од твога стрица који те срдачно љуби и штудје.

Рудолфштал 26/7 1895

В. М Врбца

IV

(почетка нема — В. В.)

Дођи свакојачо књаз ти зато неће замјерити, нити разлога има да ти замјери јер му богами нећеш штете ни срамоће нанијет нити ти нити ниједан други Врбца.

Пиши ми чешће. Ја сам по све прозеба и са здрављем није сам најбоље.

Поздрави Стану, ћецу изгрли од моје стране, чујем да су сви добри, радни и поштени; томе једино радује. Дакле збогом и буди здраво твоме стрицу

В. Машу Врбци.

Остављајући писма без коментара, могу напоменути да њима војвода Машо Врбца од себе одбија сумњичење о спремању атентата на ондашњег књаза Николу. Одбацује везу с емигрантом који је враћајући се у Црну Гору казао да је војвода Машо „против живота књажева зборио“. Према Машовом писму види се да је он отјерао тог емигранта који је владара нападао. Томо Ораовац, зет Сердара Јола Пилетића, причао је да је и Сердар Јоле, онда у Србији, отјерао тог истог емигранта кад је покушао да напада књаза Николу.

Могло је бити исто тако измишљено и то што је војводи Машу у Босни достављено од стране емиграната о припреми да буде убијен. Војислав Богићевић, на страни 728, истакао је да се аустријско „откриће“ атентата свело на хватање слијепог гуслара и његовог вође у околини Жепча. Аустријској власти годило је да се стварају сукоби, као што је др Војислав Јовановић открио, и један памфлет против Црне Горе, емигранта из 1893. године, носио је лажну ознаку да је штампан у Београду, мада врсту слова којима је памфлет штампан није имала ниједна

штампарија у Београду. Др Јовановић је утврдио да је прави издавач тог памфлета био црни кабинет ондашње окупаторске аустријске власти у Сарајеву („Библиотекар, 1—2, 1951, стр. 27). Др Јовановић је и закључио да је памфлет био „уперен против књаза Николе у сврси да, с једне стране у очима босанско-херцеговачких Срба убије углед Црне Горе и њеног владоаца, а с друге стране да се убаце нове интриге између Србије и Црне Горе“. О тим и другим појавама истог реда написао је и др Перо Шоћ у чланку „Рашчлањивање псеудонима у служби историографије“ (Библиотекар, св. 3, 1954. стр. 167-9). По аустријским изворима, које В. Божићевић наводи, утврђује се да је аустријска власт подстицала, новчано помагала па и учествовала у редиговању текстова на штету Црне Горе.

Могу још указати и на један моменат који може послужити истраживању, а то је архива војводе Маша Врбице. Приликом Машове смрти, „Црвена Хрватска“ (Дубровник, 14. маја 1898. године) навела је: „за војводом Врбицом мора да је остало много важних списа, које он за живота није никому хтио да повјери“. Тачно је да су послје Машове смрти остала, код његовог сина Лабуда, два повећа сандука списа. Кад је Лабуд умро у Херцег-Новом (гдје је живио са женом и дјецом и ту сахрањен), сандуци су остали код његове жене Данице, ћерке генерала Милинковића, бившег аустријског посланика на Цетињу (Милинковић се спомиње у Машовом писму од 8/20. новембра 1892). Даница је, током првог свјетског рата (1915), умрла и сахрањена у Сплиту, онда под Аустријом.

Послије њене смрти, сандуцима са списима војводе Маша траг је изгубљен. Трагање за списима, од стране породице и других, досад је остало без успјеха. Претпоставља се да их је аустријска власт одузела. Њихово налажење свакако би допринијело расветљавању извјесних прилика онога доба.

Василија Врбица — Вукотић